

O'ZBEK XALQI QADRIYATLARIDA JAMIYATNING O'RNI VA JAMIYAT RIVOJIDA "OILA" KONSEPTINING AHAMIYATI

Xusanov G'olib Elmurodovich

Ijtimoiy-amaliy fanlar metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi

Tel: (+998) 99 595-56-09

Annotatsiya. Maqolada qadriyat tushunchasi, ozbek xalqi hayotida oilaviy qadriyatlarning ahamiyati, oilaviy qadriyatlarning bugungi kunda saqlanib qolish tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Jamiyat, qadriyat, oila, jamoa tushunchalari, hadisi sharif, diniy manbalarda qadriyat tushunchasi.

Annotatsion. The article discusses the concept of values, the significance of family values in the life of the Uzbek people, and the principles of preserving family values in the present day.

Keywords: The concepts of society, values, family, and community, as well as the notion of values as reflected in Hadiths and other religious sources

Insoniyat azal azaldan jamoa bo'lib yashaydi. Yer sayyorasi uning abadiy makoni, umumiy Vatanidir. Quyosh tizimidagi ana shu mitti sayyorada yashayotgan odamlar oilasini jamiyat deb atash odat tusiga kirgan. Demak, umumbashariy ma'noda jamiyat odamzodning umri, hayoti o'tgan hamma davri, joy va hududi bilan bog'liq barcha o'zgarish va jarayonlarni ifoda etadi. Shu bilan birga, biror davlat xududidagi odamlar hayoti, sivilizasiyaning muayyan davrlaridagi turmushga nisbatan ham ushbu tushuncha qo'llanadi. Har qanday holda ham, u umumiy tushuncha bo'lib, ayrim odam va alohida shaxs jamiyat a'zosi deb ataladi.

Tilimizdagi jam, jamoat va jamiyat degan so'zlar bor. Barchasining o'zaro yig'ilgan, to'plangan degan ma'noni bildiruvchi jam iborasidir. Masalan: jamoat jam. Odamlar jam

bo'lishdi. Jami o'n nafar. Shuningdek, jam so'zi qo'shuv ma'nosida ham ishlatiladi. Jamoa iborasi biror mahalla yoki qishloq aholisini, biror muassasa, tashkilot yoki korxona ahlini bildiradi, ya'ni bir joyning bir guruh kishilari deganidir.

Jamoa atamasi ma'nosi jihatidan jamoatdan farqlanadi. Jamoatda turli qarashdagi kishilar bo'lsa, jamoada esa bir maqsad, bir xil manfaat yo'lida jam bo'lgan kishilar tushuniladi.¹ Masalan, jamoat deganda bir masjidida namoz o'quvchi hammahalla, hamqishloq kishilar nazarda tutiladi. Jamoat so'zining jamoatchilik, adabiy jamoatchilik, talabalar jamoatchiligi va hokazo.

Jamiyat qonunlarining amal qilishi odamlar va ular uyushmalarining ongli faoliyati bilan bog'lanib ketadi. Jamiyat qonunlarini ham eng umumiy, umumiy va xususiy (juz'iy) qonunlar tipologiyasiga ajratish mumkin. Falsafa qonunlar va kategoriyalarida o'z ifodasini topgan o'zaro aloqadorliklar, bog'lanishlar ijtimoiy hayotda ham namoyon bo'ladi. Binobarin, bu eng umumiy qonunlar, kategoriyalar, tamoyillarni bilish jamiyatni ilmiy boshqarish imkoniyatini tug'diradi. Insoniyat tarixiy takomilida, sosial, ealtnlar, millatlar hayotida o'xshash shart-sharoitlarda birdek amal qiladigan qonunlarni umumiy qonunlar deb atash mumkin. Masalan, moddiy ishlab chiqarish bilan ma'naviy boyliklar yaratish o'rtasidagi mutanosiblik qonuni bozor munosabatlarining ikki tomni o'rtasidagi yoki ehtiyojlar bilan manfaatlar o'rtasidagi munosabatlarni anglatadi.

Muayyan jamiyat taraqqiyoti va tanazzulining sabablarida oilaning o'zni ahamiyati o'ziga xos o'ringa ega. Jamiyat va oila mohiyatan bir-biri bilan uzviy bog'liq. Oilada jamiyatning tub mohiyati o'z aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarini namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, yni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim sharoitdir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi.

¹ Musurmonova O. Oila jamiyat tayanchi. - T. Yoshlar nashriyot uyi, 2019. 34-bet.

Jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyatga bog'liq. Oila qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Oilada er va xotinning mavqeyi, oilaviy munosabatlar xarakteri turli xalqlarda turlichadir. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyatimiz sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo oila qadriyatlarini, eng ilg'or an'analarni tiklashga qaratilgandir. Ona va ayol muqaddasligi o'zbekona qadriyatdir. Hadisi sharifda ona va ayolning muqaddasligi to'g'risidagi g'oyalar oilaviy munosabatlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ulug' mutafakkirlar jamiyatning madaniy darajasi ayol va oiladagi ahvol, mavqeyi bilan belgilanishini alohida ta'kidlaganlar. Sog'lom, barkamol avlod tarbiyasi jihatdan ayolning ma'anviy salohiyati, bilimi, uddaburonligi va erkinligiga bog'liqdir. Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan qator tadbirlar ayolning oila va jamiyatdagi mavqeyi va rolini kuchaytirishga qaratilgandir.² Oila muammolari ilmiy asosda o'rganilganligi va ularni oqilona hal etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilganligi ham davlatimizning oilaviy munosabatlarini takomillashtirishga alohida e'tibor berayotganidan dalolat beradi.

Jamiyat va oila mohiyatan bir-biri bilan uzviy bog'liq. Oilada jamiyatning tub mohiyati o'z aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, yni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim sharoitidir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi.

Jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyatga bog'liq. Oila qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Oilada er va xotinning mavqeyi, oilaviy munosabatlar xarakteri turli xalqlarda turlichadir. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyatimiz sohasida amalga

² Musurmonova O. Oila jamiyat tayanchi. - T. Yoshlar nashriyot uyi, 2019. 45-bet.

oshirilayotgan islohotlar, avvalo oila qadriyatlarini, eng ilg'or an'analarni tiklashga qaratilgandir. Ona va ayol muqaddasligi o'zbekona qadriyatdir. Hadisi sharifda ona va ayolning muqaddasligi to'g'risidagi g'oyalar oilaviy munosabatlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ulug' mutafakkirlar jamiyatning madaniy darajasi ayol va oiladagi ahvol, mavqeyi bilan belgilanishini alohida ta'kidlaganlar. Sog'lom, barkamol avlod tarbiyasi jihatdan ayolning ma'anviy salohiyati, bilimi, uddaburonligi va erkinligiga bog'liqdir. Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan qator tadbirlar ayolning oila va jamiyatdagi mavqeyi va rolini kuchaytirishga qaratilgandir.

Oila muammolari ilmiy asosda o'rganilganligi va ularni oqilona hal etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilganligi ham davlatimizning oilaviy munosabatlarini takomillashtirishga alohida e'tiboridan dalolat beradi.

Qadriyat arabcha so'z bo'lib, qadr-andozi, o'lchov, me'yor degan ma'noni anglatadi. Falsafiy ma'noda qadriyat tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan, odamlar tomonidan qadrlanadigan, ular uchun foydali, ahamiyatli, moddiy iqtisodiy, madaniy, ma'naviy, mafkuraviy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ijtimoiy omillar yig'indisi bo'lib hisoblanadi. Qadriyatlar tushunchasi qadr-qimmat degan ma'noni anglatadi. Oddiy qilib shuni aytish kerraki, «qadriyat» iborasining mazmuni juda sodda bo'lib, uning etimologik mazmuniga vobastadir. Qadriyatlar odamlar qadrlaydigan narsalardir. Bular atrofimizdagi predmetlar, narsa va hodisalar, voqyealar bo'lib, odamlarning kundalik hayotiy ehtiyojlari va talablarini qondira oladigan yoki qondirishi mumkin bo'lgan narsalardir.³

Umuman olganda qadriyatlar deyilganda faqat o'tmish davr uchun muhiy ahamiyat kasb etib qolmasdan, hozirgi kun va kelajakdagi taraqqiyotga ham ijobiy ta'sir etadigan, kishilar ongiga singib ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan moddiy, ma'naviy, tabiiy, diniy, axloqiy, falsafiy va boshqa boyliklar majmuasi tushuniladi.

³ Maxmudova M. Xalq pedagogikasi mazmuni asosida talabayoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash tizimi. Dis. ped. fan. d-ri. – T., 2007. –282 b.

Har qanday qadriyat inson faoliyatining mahsuli, uning ob'yektiv olamga bo'lgan munosabatining ifodasidir. Qadriyatlar jamiyat ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyotining mahsulidir. Har bir qadriyat muayan bir davr, sharoit va ehtiyojning mahsulidir.

Sharqda ana shunday qadriyatlardan biri oila qurish, oilani muqaddas deb bilish, oilada yoshi ulug'larining hurmati avlod va ajdodlarimiz tomonidan yaratgan qadrlash mezonlari asosida ulug'lanib kelingan. Buning isbotini biz qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat doston namunalarida ham ko'rishimiz mumkin.

Qadrlash to'g'risidagi qarashlar VIII-XII asrlarda Qur'on va hadislarda ta'riflab berilgan ilohiy qadriyat va qadrlash masalalari xalqimiz tarixi va madaniyatiga ta'sir ko'rsatgan. Qadrlash tuyg'usi esa oila, inson, umuman, barcha ne'matlarga aloqadordir.

Sivilizatsiya natijasida dunyoda oila tushunchasiga bo'lgan e'tibor, uning ahamiyati, qadri jahon miqyosida dunyoqarashlar natijasida biroz tushganini ko'ramiz. Lekin ilmiy, siyosiy dunyoqarashga ko'ra uning ahamiyati yildan-yilga oshib bormoqda. Chunki jamiyat oilasiz rivojlanmasligi allaqachon tushunib yetilgan.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy qadriyatlar oila sharoitidagi moddiy va ma'naviy, axloqiy tarbiyaviy munosabatlarga asoslanadi. Oilaviy qadriyatlarga oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, g'amxo'rlik, bir-birini tushunish, har qanday sharoitda oila shanini himoya qilish kabi fazilatlar kiradi.

Oilaviy qadriyatlarning shakllanishida oila a'zolarining shaxsiy xususiyatlari, xush muomalalik, rostgo'ylik, mordlik, insoniylik, chevorlik, pazandalik, sodiqlik singarilar qadrlanadi. Oilaviy qadriyatlar ijtimoiy qadriyatlarning bir elementi bo'lib, qadriyatlar sistemasida muhim o'rin tutadi.

Yurtimiz o'z mustaqilligini qo'lga kritgach, oila qadriyati yana o'zimizning sharqona falsafamizga asoslangan holda rivojlanish yo'liga tushib oldi. Biroq shunga qaramay so'nggi o'n yilliklarda ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanganligi, sayohatlarning ko'payganligi, kishilik jamiyatida xalqlarning aralashuvidagi jadallik oilaviy munosabatlarda qadriyatlarning pasayganligi, erkinlik tamoyili ostida o'zbekona oila konsepti evolyutsiyasida hali ko'zga tashlanmagan holatlar tez-tez uchrab turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudova M. Xalq pedagogikasi mazmuni asosida talabayoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash tizimi. Dis. ped. fan. d-ri. – T., 2007. –282 b.
2. Mahkamov U. O'qituvchilarning axloqiy madaniyatini rivojlantirish muammolari. -T.: Fan. 1996. -200 bet.
3. Munavvarov A. Oila pedagogikasi. T. O'qituvchi, 1994.-112 b.
4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati milliy g'urur. T.: O'qituvchi, 1999.-200 bet.
5. Musurmonova O. Oila jamiyat tayanchi. - T. Yoshlar nashriyot uyi, 2019. 251 bet.
6. Musurmonova O. Farzandlarimga nasihatlar. T. Yoshlar nashriyot uyi, 2020. 268 bet.
7. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi (Aksiologiya). Faylasuflar jamiyati, -Toshkent, 2004, 31 bet